

ترانه‌های کودکان ترکمن

امان قلیچ شادمهر

MAKHTUMGHOLI FARAGHI
CULTURAL AND PUBLISHING
INSTITUTION
IRAN - GORGAN
2000

شابک ۹۶۴-۵۶۳۲-۱۸-۸ ISBN 964-5632-18-8

M
TW

ترانه‌های کودکان

ترکمن

امان قلیچ شادمهر

ترانه‌های کودکان ترکمن / امان قلیچ شادمهر -
کرکان: مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی مختومقلی
فراغی، ۱۳۷۸.
۳۴ ص.: جدول.

ISBN 964-5632-18-8: ۲۸۰۰ ریال

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیپا.
۱. شعر ترکمنی -- ترکمنستان -- قرن ۲۰ --
مجموعه‌ها -- ادبیات نوجوانان. ۲. شعر کودکان
(ترکمنی). ۳. موسیقی محلی ترکمنی. الف. عنوان.

[ج ۱۸۹۴/۳۶۴]

PL۳۳۴/۲۲ش

۱۷۷۶۹-۷۸م

کتابخانه ملی ایران

مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی

مختومقلی فراغی

نام اثر: ترانه‌های کودکان ترکمن

مؤلف: امان قلیچ شادمهر

ناشر: مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی مختومقلی فراغی

نوبت چاپ: اول - پانزدهم ۱۳۷۸

تیراژ: ۳۰۰۰

قطع: رقعی

قیمت: ۲۸۰۰ تومان

مرکز پخش: گرگان، بهشت شادمهر، ...

اعظم مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی ...

ISBN 964-5632-18-8

شابک: ۹۶۴-۵۶۳۲-۱۸-۸

بسمه تعالی

ادبیات کودکان جایگاه ویژه‌ای در مجموعه شکل‌گیری هویت ملی و مذهبی هر ملتی دارد. در عصری زندگی می‌کنیم که به سرعت همه چیز در حال تغییر و تحول است. توسعه شبکه‌های ارتباطی، اقوام و ملل جهان را با همه تنوع و تعدد در آئینه یک دهکده وابسته و پیوسته به هم ترسیم می‌نماید. در چنین زمینه‌ای استحاله خرده فرهنگها در مجموعه فراگیرتر و بزرگتر و به عبارتی قوی‌تر رخ می‌دهد. همان مقوله‌ای که در کشور ما تحت عنوان «تهاجم فرهنگی» معرفی گردید. البته نوک تیز پیکان تهاجم در دهکده جهانی متوجه باورداشتهای کودکان است. چرا که کودکان در سیستم جدید آموزشی ضمن اینکه در تیررس مقاصد استعمارگران قرار دارند، از قابلیت پذیرش و انعطاف فوق‌العاده‌ای نیز به تبع اقتضای سن برخوردارند. اینجاست که اهمیت پرداختن به کودکان و خلاقیت‌های آنان بویژه استعدادهای کلامی و موسیقایی برخاسته از فرهنگ بومی میرهن گشته رمز توصیه‌های اکید شخصیت‌هایی چون دولت محمد آزادی جهت آموزش و تربیت کودکان آشکارتر می‌گردد. در واقع جناب آقای امان قلیچ شادمهر با انتخاب چنین موضوعی به دنیای شیرین و پُرطراوت کودکان ترکمن راه یافته‌اند تا تحقیقی شفاف را به اقشار مختلف جامعه بویژه کارشناسان ادبیات و پژوهشگران علوم اجتماعی ارائه نمایند. امید است این کتاب نیز همانند «نغمه‌های زنان ترکمن» با استقبال دانش پژوهان گرامی روبرو گردد.

اراز محمد سارلی

عضو هیأت علمی دانشگاه

مدیر عامل مؤسسه فرهنگی و انتشاراتی مختومقلی فراغی

مقدمه

ترانه‌های کودکان ضمن اینکه جز ادبیات شفاهی یک ملت محسوب می‌شوند، یکی از ارکان مهم ادبیات کودکان را تشکیل می‌دهند. ترانه‌های کودکان آیینۀ تمام‌نمای آرزوها و آرمان‌های درونی کودکان و نمایانگر احساسات پرشور آنان است که با گذشت زمان شاهد رویدادهای تلخ و شیرین آن بوده‌اند. با وجود آنکه بسیاری از ترانه‌ها با دستان خودمان بی آنکه بدانیم به بوته فراموشی سپرده شدند، جاودانه‌ترین شاهدان و ماندگارترین گواهان تاریخ‌اند.

ترانه‌های کودکان، به کالبد خشک و بی‌روح انسان، نور، روشنایی و امید می‌بخشد. نوری به تاریکخانه تاریخ گذشته و امیدی به آینده‌های روشن و نورانی. این نوع ترانه‌ها، ارتباطی تنگ و پیوندی ناگسستنی با گذشته خود دارند که با آینده آنان گره می‌خورد. سرنقطه این ارتباط همان پدران و مادران هستند. آنان، با تمام صفا و صمیمیت زیسته‌اند و تصاویر ذهنی شفاف خلق کرده‌اند که منطبق با واقعیتهای زمانه خود بوده‌اند و بدین گونه است که پایه‌ها و شالوده‌های آن استوار مانده است.

از این سخن کوتاه می‌توان نتیجه گرفت که ادبیات کودکان پلی است بین گذشته و آینده. آینده‌ای درخشان که متعلق به خود آنهاست و بی شک این ارتباط، ارتباطی ناگسستنی بین کودک و آینده فرهنگ است، زیرا کودک مرد فرداست و فردا از آن کودکان است.

هدف و انگیزه این کتاب نیز پرداختن به این مهم است، ارائه تصویری است نه چندان کامل از ادبیات کودک و نحوه شکل‌گیری و بازآفرینی و حفظ آن. پس برای حفظ و ثبت آن بکوشیم. انگیزه اصلی نگارنده جلب توجه بیشتر محققان و والدین نسبت به شعر و ترانه‌های کودکان است، زیرا در صورت اظهار بی‌علاقه‌گی آنان، نسلی بی‌توجه به شعر و فرهنگ و ادب خواهیم داشت.

شیوه تحقیق نگارنده به صورت یادداشت‌برداری بوده است، یعنی در اثر مسافرت و پرس و جوها و تحقیق هر جا که امکان دسترسی به ترانه‌ها بوده، حضور یافته، یادداشت‌برداری نموده است و به جهت حفظ اصالت امانتداری، نام اشخاص راوی با محل و سن آنان در پاورقی قید شده است.

در خاتمه جا دارد از دوستان و سرورانی که به هر نحوی در این امر مهم، بنده را شرمندۀ الطاف خود نمودند، نهایت سپاسگزاری را به عمل آورم، مخصوصاً از مساعی‌های دوستان بزرگوارم آقایان محمود عطاگزی و یعقوب رحیمی‌داشلی برون قدردانی می‌نمایم. و از استاد اراز محمد سارلی به خاطر همکاری در چاپ این کتاب نهایت تشکر را دارم.

امان‌قلیچ شادمهر

گنبدکاووس ۱۳۷۸

ترانه‌های کودکان ترکمن

ترانه‌های کودکان، ترانه‌های ساده، بی‌تکلف، موزون و مقفی هستند که از روح پاک و بی‌آلایش کودکان سرچشمه می‌گیرند و با الهام از طبیعت پیرامون خود، شور و شوق خاصی به زندگی می‌بخشند. برای درک و فهم درست ترانه‌ها، بایستی روحی لطیف و درونی بی‌آلایش و بدون اغراض داشت. گذشته از این باید به گذشته‌هایی که گویای حقیقتی است که کودک در آن زیسته، رجوع کرد.

ترانه‌های کودکان، به دلیل لطافت، استواری، قدرت نقالی و ارائه تصویر ذهنی، همواره مورد توجه محققان بوده است.

از مهمترین ویژگیهای اصلی ترانه‌های کودکان، بُعد موسیقایی آن است. این ترانه‌ها دارای ریتم و نوعی حالت موسیقایی است که با حرکات دست و پا هماهنگی خاص دارد. جالب اینجاست قبل از اینکه موسیقی تکامل یافته کنونی پدید آید، کودکان دوران ابتدایی ما، خالق نوعی آهنگهای ساده بوده‌اند و به خاطر همین سادگی و داشتن وزن و قافیه ارتباطی صادقانه با کودکان برقرار کرده‌اند.

ادبیات کودکان در میان تمام دنیا متداول است، اما به لحاظ بافت

اجتماعی-عشیرتی، فرهنگ و آداب و رسوم خاص، فضا سازی، صمیمیتِ گویش و ارائه تصویر، ادبیات کودکان ترکمن نسبت به دیگر ملتها امتیازات خاصی دارد.

ذکر این نکته جالب است که اوزان ترانه‌های کودکان ترکمن به صورت هنجایی بوده، به ندرت به اوزان عروضی در می‌آید و اغلب بر پایهٔ موسیقی قافیه استوار است:

یاغیش یاغارا گلدی

سامان سووارا گلدی

قیزلار اویئنارا گلدی

تازه زمانه گلدی...

از دیگر ویژگیهای ترانه‌های کودکان ترکمن، نوع و قالب آنهاست. معمولاً بیشتر آنها با رکن دو هجایی است که از هفت هجا تشکیل شده‌اند و این هجاها و سیلاب‌ها با حرکات دست و پا و زدن دست، نوعی هماهنگی احساس می‌شود:

لای	لا	لای	لا	لای	لا	لای
من	کی	چی	جیک	دور	جا	تای

ترانه‌های هفت هجایی، دارای ترتیب‌های مختلفی چون (۳/۲/۲) یا (۲/۳/۲) و... در می‌آیند:

ای	کی	چو	پان	او	روش	دی
بی	ری	قا	نا	بو	لاش	دی

یا	غیش	یا	غا	را	گل	دی
سا	مان	سو	وا	را	گل	دی

گاهی به ضرورت مصراع اول به صورت پنج هجایی و مصراعهای بعدی به صورت ۷ هجایی نیز آمده است:

قاق	قاق	قار	غا	لار	-	-
آ	خاج	با	شین	دیر	ما	لار

چای	چای	چانگ	نگا	لاق	-	-
ی	رن	قی	زینگ	آنگ	نگا	لاق

لازم به ذکر است که در برخی از ترانه‌های کودکان ترکمن مخصوصاً ترانه‌هایی که از قدمت بیشتری برخوردار هستند، حکایت از پیشینهٔ دور این پدیدهٔ فرهنگی دارد.

نوع قالب اشعار و ترانه‌های کودکان معمولاً به دو صورت است:

الف: ترانه‌های کوتاه به صورت چهار مصراعی ولی با قافیه‌های مختلفی آمده است به گونه‌های ذیل:

(۱) الف، الف، الف، ب

(۲) الف، ب، الف، ب

(۳) الف، الف، ب، ب.

ب: ترانه‌های بلند به صورت هفت هجایی است و قالب مثنوی دارد.

از دیگر ویژگیهای مهم ترانه‌های کودکان ترکمن داشتن احساس قوی و عاطفه کودکانه است، مخصوصاً این نوع اشعار دارای حالتی شاعرانه هستند که از لطافت روح پاکشان نشأت می‌گیرد. ما این احساس را می‌توانیم با اندک تأمل و دقتی مشاهده نماییم. روح لطیف کودکان از طبیعت اطراف خود الهام می‌گیرد. از حیوانات

وفاداری چون سگ و اسب‌ها مدد می‌گیرد و با آنها گفتگوهای صمیمانه و دوست‌داشتنی دارد. با آنها همبازی می‌شود و با پرندگانی چون پرستو و پروانه و گنجشک، شادی‌های خود را تقسیم می‌کند و با آنها به پرواز در می‌آید. حتی گاه شاعران با درک احساس و عواطف کودکی، خالق اشعار احساسی و عاطفی بودند. آنان با وجود کبر سن آرزو می‌کنند که کاش کودکی خرد بودند و در بهار عمر شکوفه می‌دادند.

ستار سوقی:

یانگلاران اوینا قلاپ یرینگ قایماغین
قایتلاپ یاش اوغلان بولاسیم کلیئر
بهار آی گل لرینگ نازیک یاپراغین
سویوم بارماق بیلن یولاسیم کلیئر

و یا با یادآوری خاطرات شیرین کودکی تحت تأثیر آن دوران قرار می‌گرفتند:

قیوم تانگری قلی‌اف:

اشیدیریم کآن کآن مُقام
میر-میر اتیان پیشیگیمدن
الوام آلدیریم اوغلان بقیقام
اوینان آلتین آشیقیمدن
الوام آلدیریم آیدان، کونردن
انه لرینگ هودی سیندن
سورانگ بوتین پاغالیقی
اینها منینگ یوره گیمدن

ابعاد ترانه‌ها

ترانه‌های کودکان ترکمن با وجود اینکه از درونمایه عاطفی قوی برخوردار هستند از ابعاد گسترده‌ای نیز برخوردار می‌باشند. به خاطر این گستردگی در ابعاد مختلف چون تعلیمی، تربیتی، آداب و رسوم، باورها و اعتقادات و... پرداخت درباره هر یک از آنها مجالی دیگر می‌طلبید. چرا که این ابعاد در شکل‌گیری فرهنگ عمومی جامعه علی‌الخصوص در تربیت کودک و بافت آن نقش به‌سزایی داشته و دارد که از حیث جامعه‌شناسی و روانشناسی نیز حائز اهمیت می‌باشد. ترانه‌های کودکان ترکمن به خاطر همین گستردگی فراوان و مفاهیم و مضامین و بخاطر روح لطیف و فضای کودکانه از غنی‌ترین اشعاری هستند که جز گنجینه ماندگار ادبیات کودکانند. اما بسیار بجاست که درباره انواع ادبی ترانه‌های کودکان ترکمن نظری هر چند اجمالی داشته باشیم. طبق نظر ارسطو که انواع حیطة ادبی را در چهار مقوله حماسی، غنایی، نمایشی و تعلیمی بررسی کرده، مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌دهد. باید به مقوله ادبیات کودکان یا بازی‌های کودکان که جنبه نمایشی داشته اشاره کرد. که هم در روحیه و رشد کودک و هم در شکل‌گیری کودکان نقش عمده‌ای دارد.

جنبه حماسی یکی از جنبه‌هایی است که در ادبیات کودکان ترکمن نمود دارد و در آوردگاه ادبیات کودکان ترکمن مخصوصاً در ترانه‌ها، تحریک به مبارزه، قیام، تشویق به مقاومت و پایداری، صبر و استواری دلیر مردان جایگاه ویژه دارد که قابل تأمل و بررسی است. زمانی که بزرگان در استبداد مطلق حاکم به سر می‌بردند یا قدرت فریاد و فریادخواهی از آنها سلب شده بود، این کودکان بودند که با ترانه‌های حماسی خود آنان را به مبارزه می‌خواندند و آنان را به فریاد خواهی و ظلم‌ستیزی دعوت می‌نمودند:

آی دوغان - آ - آی دوغان
 قیرمیزی دوتونگ کی اوغلان
 غنبد ارن دوشمانینگ
 مانگلابیندن اور اوغلان

نمونه دیگر از این دعوت بر ظلمستیزی و عدالت خواهی در منظومه طولانی آمده است که مطلع آن ترانه بسیار تحریک برانگیز است:

... آغام اویره می؟
 اویره بولسا داش چیقین
 جوهر قیلیچ دوتدا می؟
 دوتدا بولسا داش چالین
 بدو اطلار داغدا می؟
 داغدا بولسا داش چیقین

ترانه های غنایی که از منیت کودک نشأت می گیرد از درون صاف و بی آرایش آن به تراوش در می آید. نمونه های عینی فراوانی دارد که در حین مطالعه آن پی خواهید برد:

دغا چیقیم روز گوردوم
 گوک کوینگی قیز گوردوم...

ترانه های بازی که به صورت سمبلیک دارای اهداف و مقاصدی است در عین حال بیانی است برای بهره گیری از تجارب دیگر. این نوع ترانه ها جنبه نمایشی دارد و با فرهنگ و آداب و رسوم آن ملت عجین شده به نمایش می گذارد. مثلاً در بازی "آی تیرک - گون تیرک" جلوه ای از آداب و رسوم و فرهنگ گذشته ترکمن است که آداب مربوط به خواستگاری را به نمایش می گذارد. ریش سفید یا همان سرگروه به عنوان

ساوچی از دختر خواستگاری می کند پس از اعلام آمادگی خانواده دختر خواستگاری می کند. پس از اعلام موافقت خانواده دختر، ریش سفیدان جمع شده برای تعیین مهریه با بزرگان آنان به مشورت می نشینند:

- آی تیرک - گون تیرک
 - بیزدن سیزه کیم گیرک
 - اووی یئنگه لی گیرک
 آردی تئنگه لی گیرک
 سایراپ دوزان دیل گیرک
 - دیل ایچینه کیم گیرک
 هر کیمه کلبک گیرک
 - سایراپ دوزان قیزیل دیل لی
 ... دییان قیز گیرک
 - اوردا - ییقدا آلاغلا

ترانه های بازی بیشتر قسمت ترانه های کودکان را تشکیل می دهند. از ویژگی های ترانه های بازی، فضا سازی، تنوع و موزون و هماهنگ بودن آنها است. دیگر اینکه، هیجان و شور به بازی می بخشند. یکی از مهمترین این ترانه ها «آلتی قویون باش گچی» است. این ترانه به دو گونه بلند و کوتاه خوانده می شود. گونه بلند آن هم از هماهنگی بیشتر برخوردار است و هم در دل کودکان صحرا می نشیند:

آلتی قویون باش گچی^۱
 هانی موتونگ ارکچی

۱- عبدالناصر آق، روستای گلجه، ۱۸ ساله.

۲- مصراع نخستین آن به صورت «قایرادان گلیار باش گچی» نیز آمده که یک سیلاب اضافی دارد.

ارکە جی داغاکیتدی
 های-های لادیم گلمەدی
 چیکیت بردیم اییمەدی
 چیکیدیمی یەرە بردیم
 یەر مانگا یلمک^۱ بردی
 یلمەکی سیقرە بردیم
 سیقرە مانگا سویت بردی
 سویدومی طوطا^۲ بردیم
 طوطی مانگا قانات بردی
 قاناتیم بیلن اویدیم من
 آق شەرە دوشروم^۳ من

گونه دیگر از این نوع ترانه‌های بازی که بی شباهت به «آلتی قویون باش گچی» نیست، ترانه «کوموشیمی ییتیردیم» است. ترانه‌ای موزون، ولی در عین حال طولانی است:

یۆرمەلەپ یولا چیقردیم
 یولدان بیر کوموش تاپدیم
 کوموشیمی بایا بردیم
 باای مانگا داتە بردی
 داتانی قوشا بردیم
 قوش مانگا قانات بردی

۱- نوعی گیاه.
 ۲- همان طوطی است که در بعضی از ترانه‌ها «قوش» هم آمده است.
 ۳- آی بوله ک پقه، شغال تپه آق قلا، ۱۳ ساله.

قانات لی گۆکە^۱ اویدروم
 بیر تاشین جایا دوشدروم
 تامدان تاراشا دوشدروم
 زولپسی یاراشا دوشدروم
 آغاما قویولان آشی
 سلمان بی سیرات ایچدی
 سلمانی قاولای قاولای
 یولدان بیر قامپی تاپدیم
 قامپینی بگە بردیم
 بگ مانگا یۆرک بردی
 یۆره کی قیزا بردیم
 قیز مانگا یاغلیق بردی
 یاغلیقی سووا سالدیم
 سوو مانگا بالیق بردی
 بالیقی قاررا بردیم
 اول مانگا داری^۲ بردی
 داری نی تاویقا بردیم
 تاویق یومورتقا بردی
 یومورتقانی اؤرگۈمدروم
 بالقاب یاربیلیپ گیتدی^۳

۱- گۆک: آسمان.
 ۲- داری: ارزن.
 ۳- یدی گنیم، یدی ییلدیز، جلد ۲.

کودکان گاه به علت تغییر وضعیت دمای هوا و یا موقعیت هوا، ترانه‌هایی متناسب با همان وضعیت می‌خوانند. برای خواندن این نوع ترانه‌ها، معمولاً گرد هم جمع می‌شوند و به صورت دسته‌جمعی تکرار می‌کنند و ریتم آن را با حرکات دست و پا هماهنگ می‌سازند.

«اؤس ساجیم اؤس» از این گونه ترانه‌هاست که مختص دختران خردسال است. دختران در هنگام خواندن این ترانه، زلفهای خود را آشفته کرده به طرف باد می‌دوند. در بعضی نقاط دختران و پسران با هم گرد آمده، این ترانه را به شادی می‌خوانند:

اؤس ساجیم اؤس

اؤسمه سنگ کس

بیلیمه قوشاق

آطیما دوشاق^۱

کودکان به هنگام باریدن نخستین قطرات باران، گرد هم پروانه‌وار می‌چرخند و یا به صورت پاکوبان، ترانه معروف «یاغین یاغارا گلدی» را سر می‌دهند:

یاغین یاغارا گلدی

سامان سووارا گلدی

قیزلار اویئارا گلدی^۲

قیزلارینگ ایه‌لری

تیزک ییغارا گلدی

قییش آیریلیپ یاز گلد

۱- تازه گل گرگانلی دوجی، گنبدکاووس، ۱۳ ساله.

۲- به صورت «قیزلار یارارا گلدی» هم آمده است.

اوغلان قاپیپ قیز کویر^۱

آفسیر زامانا گلدی^۲

به هنگام باریدن برف و یا در خاتمه باریدن برف که معمولاً هوا آفتابی است کودکان این ترانه‌ها را به صورت موزون می‌خوانند:

قار یاغار-آ، قار یاغار

قامیشلیقدان گون دوغار

ییلان اوغلی ییلقیچی^۳

رنگ کیچی سی توپوقچی

توپوقچی دا عقیم بار

آننی ساققار آطیم بار

آطیم برسنگ اوچایین

اوبامیزا یته‌یین

کوکومیزینگ کیلدی یوق

جان آغامینگ جانی یوق...

آغام منی اوقاتدی

قارا ساجیم دارا تدی^۵

یا:

قار یاغار-آ، قار یاغار

قامیشلیقدان گون دوغار

۱- این مصراع به این گونه هم آمده است: «بیگیت قاجدی، قیز قارودی».

۲- فرمند اق آتایای، گنبدکاووس، ۴۴ ساله.

۳- قامیشلیق: نیزار.

۴- ییلقیچی: چوپان اسب.

۵- یدی گنیم، یدی ییلدیز، جلد ۲.

اشعار حیوانات، گونه دیگر از ترانه‌هاست که اسامی حیوانات در آن آورده می‌شود. جالب اینجاست که این شعر با حرف اول نام حیوانی که شروع می‌کند با همان حرف به وجه تشابه و یا تعنت، اشاراتی ظریف دارد:

شاخال - شاخال شادی بگ
دوئلگور - دوئلگور دودی بگ
یولبارس بییزینگ یاپیمیز
قاپلانگ بییزینگ قاپیمیز
آیی بییزینگ آقماغمیز
تیلکی بییزینگ توقماغمیز
ییلان بییزینگ قامچی میز
تومزاق بییزینگ تویچی میز
آق قوش بییزینگ ایه میز
آلفیر بییزینگ آتامیز
قورت بییزینگ قوردامیز
تاوشان بییزینگ تاویباغمیز
ساویلغان بییزینگ سولوغمیز^۱

در نگاه کودک به طبیعت نه تنها کوه‌ها و درختان و رودها دور نمی‌ماند، بلکه چشمه‌سارهای روان صحرا را هم می‌نگرد:

واهانیمینگ باغ دره سین
سوکوپ کپتنگ چشمه چیکیم
اوتی ایلینگ اکن مالین
یاقیپ کپتنگ چشمه چیکیم

۱- یدی‌گنیم، یدی ییلدیز، جلد ۲.

ینگام قاپاق، من قوپاق
آرامیزدا قوچ پیپاق
قوچ پیپاغینگ قینی بار
منینگ آغام جانی بار
قار یاغار-آ، قار یاغار
قامیشلیقدان گون دوغار

هنگامی که صبحگاهان، خورشید طلوع می‌کند و به درخشش در می‌آید:

گون پیقدی
کولانگ پیقدی
غرمین باشینا
چانگ پیقدی^۱...

کودکان به هنگام ابری بودن هوا که احتمال بارندگی دارد، این ترانه دلنشین را زمزمه می‌کنند:

توزبا تاغاری گتیرپ
دولورمانی کیتهمین
قاتی مشیک گتیرپ
یومشاتمانی کیتهمین
قارا بولوت گتیرپ
یاغیرمانی کیتهمین^۲

یکی از اشعاری که در میان کودکان ترکمن، از شهرت فراوانی برخوردار است شعر «یدی‌گنیم، یدی ییلدیز» نام دارد. این شعر را پدران به بهانه خواباندن فرزندان

۲- مهدی پیراندوجی، مراوه تپه، ۱۰ ساله.

۱- رک به یدی‌گنیم یدی ییلدیز، عشق‌آباد ۱۹۸۹ م.

شاویرد اېچ قاپیمیزدان
آقپ کچان چشمه ییگیم
غلقیم مقدا یوزلاپ لاله
قاپپ کچانک چشمه ییگیم

یکی از ترانه‌های طولانی و معروف کودکان «ایکی چوپان اؤرؤشدی» است که گاه با نام دیگرش «اؤن بارماغی هوناری» هم معروف است:

ایکی چوپان اؤرؤشدری
بیری قانا بولاشدری
اونونک قانین کیم یوچاق
آق ساققالی بیر یوچاق
بیریم کیتدی اؤدؤنا
پالتا دگری بؤدؤنا
پالتا دلدی قامیش دی
اؤن بارماغی کوموش دی
کوموشیمی ییتیریم
فانا فیر ییتیریم
فانان گلن باش آتلی
باشی سی-ده قیر آتلی
قیر آت ثما کیشنگه یئر
آرپا دییپ کیشنگه یئر
آرپانی نیردن آلباق
بایینگ قیزندن آلباق

بایینگ قیزی فال-فالی
اؤیرده دوقار بار هالی
هالی سی نینگ کناری
اون بارماغی هوناری

بازی آشیق^۱ یکی از بازی‌های طرفدار بین کودکان و نوجوانان صحراست. بازی آشیق دارای تنوع زیادی است، اما آن گونه بازی که معمولاً در میان کودکان رایج است این است که آشیق‌ها را روی خطی وسط یک دایره شکل قرار می‌دهند و با پرتاب کردن آشیقی به طرف آنها آشیق‌ها را از دایره خارج می‌کنند. کودکان در حین بازی یا قبل از بازی اشعار ذیل را زمزمه می‌کنند:

آشیق اؤنناسانگ اوزار سینگ
تؤپ اؤنناسانگ توزار سینگ
هیلک اویناسانگ هیلر سینگ
هاپان اؤینا دوز گلسینگ

یا:

بیر آشیقینگ بیت ایسین
ایکی آشیقینگ ایت ایسین
اوج آشیقینگ اوج گزک
دورت آشیقینگ توره زینگ
باش آشیق بیله گل اؤینا

برخی اشعار کودکانه در ضمن قصه‌های عامیانه باقی مانده است. مانند قصه آق

۱- آشیق: بچول.

پامیق که با این مطلع شروع می‌شود:

آق پامیقینگ دوغانی من دوغانی
یک یاغیرنینگ یگه‌نی من یگه‌نی
چول آشیغیم چول
تاوفا قونما آلهی قون^۱

در کنار اینان، اشعاری یافت می‌شوند که به جهت تکرار آن، از معرفیت خاصی برخوردارند، این اشعار را به صورت آهنگین می‌خوانند تا وزن و آهنگ در حفظ و یادگیری کودک مؤثر افتد. حال این یادگیری می‌تواند در موضوعهای مختلف باشد. مثلاً در نام حیوانات، نام سالها، فصلها و ماهها که ذهن پژوهشگر نکته‌سنج را همواره به خود مشغول کرده است:

گؤک بولیار چؤلر، آچیلار گولر
اکین اکیلار، بو هاپان بولیار؟
بوغدا لار بیشر، میوه یتیشر
گیجه قیسقالار، بو هاپان بولیار؟
کلسه بو فصل، آلینیار حاصل
پامیق ییغیلار، بو هاپان بولیار؟
یاغیر آقچا قار، میدان آغاریار
یاپ‌دا سوو دوتگیار، بو هاپان بولیار؟

حتی برای یادگیری نام انگستان دست نیز اشعاری را می‌توان یافت:

باشام بارماق باش کتیر
سویوم بارماق سویت کتیر

۱- یعقوب رحیمی داشلی برون، گنبدکاووس.

اؤرتا بارماق اؤت کتیر
اوغول بایک اؤق آتار
کولوم بارماق گل آتار^۲

یا این اشعار را بارها از زبان پدرانمان شنیده‌ایم:

باشام بارماق: یورینگ تو یا گیریلینگ
سویوم بارماق: گیتسنگ گیره ریس
اؤرتا بارماق: اؤرؤش بولار
اوغول بایک: بولسا بولسون
کولوم بارماق: قیریلشایلینگ

«اون آلتی‌نی کیم آیتدی» عنوان شعری است که معمولاً در آغاز بازی برای یارکشی و شروع بازی از آن استفاده می‌برند:

بیر، ایکلی، اوچ، اون آلتی
اون آلتی‌نی کیم اون آیتدی
من آیراماق، اول آیتدی
اینانماسانگ ساتاپ گؤر

یا:

بیر، ایکلی، اون آلتی
اون آلتی‌نی کیم اون آیتدی
اون آلتی‌نی من آیتدیم
واله باله اون آلتی

۱- «گل بیکه‌جیک» هم آمده است.
۲- فرهمند آق‌آتابای، گنبدکاووس، ۴۴ ساله.

برخی از ترانه‌ها در موارد خاصی گفته می‌شود. مثلاً ترانه «جیق جیق گلنجه» زمانی که کسی در تنور نان بپزد، توسط دختران یا پسران خوانده می‌شود:

جیق جیق گلنجه، آزارسی بی گلنجه
چو رک بیشیر سنگ گان بیشیر
اوباسیلن دنگ بیشیر
اوباسام آبار بولوپدیر
یسولی بسی یار بولوپدیر^۱

دختران و پسران به هنگام بازی و بالا رفتن از کوه و یا در مواقع ظاهر شدن در بازی «قایم موشک» ترانه «گۆک کوینکلی» را با دست زدن می‌خوانند:

دقا هیقیدیم دوز گۆردوم
گۆک کوینکلی قیز گۆردوم
گۆک کۆینه گسی دیزیندن
آطلی یتمز ایزیندن
یتن آطلی یوزغا دیر
آیقلاری چارغا دیر

کودکان به خاطر برخوردار بودن از احساس قوی و درک عاطفی و باریک بینی اشعار و پرشوری را برای مادران تراوش داده‌اند و تراوشات درونی آنان که با صمیمیت خالصانه کودکانه‌شان عجین شده، بهترین ترانه‌هایی هستند که اکنون نیز ورد زبانهاست. چند نمونه از ترانه‌هایی که به مادر هدیه داده شده، در ذیل می‌آوریم:

یۆره‌مان - یۆره‌مان ایلم توتوپ
یولا سالان انه جان سن

ییقیلاردا قولوم توتوپ
مهریم آلان انه جان سن
ماسالاسام سن داشیمدا
پروانه یالی قاشیمدا
کیجه لر یاتمان باشیمدا
عمری سۆلان انه جان سن
جانینگ یاقیپ کیجه گوندیز
یانپ یۆزندی سینگ هنیز
دونیآره بار زاتمان عزیز
یانپ سۆن انه جان سن
بوشته سالارلار منی
راضی قیلماسام من سنی
انه لینگ بیللی گونی
پایین آلان انه جان سن^۱

ایه جان-آ، ایه جان
گولر یوزونگ مهربان
من سندن کمال تاپدیم
بار سۆزونگ درده درمان
گر چیقسانگ سن ایشه
قاراشپارین همیشه

۱- قریانگلدی آهونبر، شاعر معاصر ترکمن.

۱- تازه گل گرگانی دوجی، گنبدکاووس، ۱۳ ساله.

آلاگون دورسون دنياده
 ايم دورسون دنياده
 ايلهلى اغلادريان
 اوروش قوريسين دنياده

سوران هيش بير واغت
 آي گونه باقپ
 دنيانينگ كوركى نئا؟
 آيرپ برسه نئا؟
 گون هم دينميشين
 نورونى دوكوپ
 دنيانينگ بير كوركى
 انه دير، انه

ترانه‌های تربیتی از ابعاد مهم ترانه‌های کودکان است. این نوع ترانه‌ها راه و رسم چگونه زیستن، احترام به بزرگان و دیگر تعالیم تربیتی-اخلاقی را می‌آموزد و جنبه آموزشی نیز دارد:

من ھاھاھق، ھاھاھق
 ادب لېجھ بالاھق
 بالېم بېلن اوروشمان
 پايلاشارين زات لامى
 بولاشدېرمان اويميزى

دوكوشدېرمان زاتلارى
 بېر بولمان اېم بېلن
 كزمانه كيرمه من
 بولاشمارين پاھق
 اوزنلارين قومدا من^۱

ارتير بېلن تورامدا
 ال-يوزومى يولارين
 ال يوزومى سوويرپ
 اتر دماغى اييارين
 ايم جانينگ تاييارلان
 اكين باشين كييارين
 ساھم سيقاپ يوللاندا
 ايچمىدن بير كوليارين
 شيله سيلاغ لرنه
 سلامت بول ديارين^۲

كونگ پاتراپ آھيليار
 ياھين شارشار دوكوليار
 منينگ ايم قيقيار

۱- ماسان وجدانى، گنبدكاوس، ۱۴ ساله.

۲- فرحناز آتاباي، گنبدكاوس، ۲۵ ساله.

اونونگ بىلى آغىرىار
 اول يىنە-دە قىيغىرىار
 چىقما قىزىم، چىقما اوغلىم
 ياغىن ياغىار داشارد
 كۆنگونگ قاهارى كلسە
 ياغىن ياغارا كلسە
 چاغا اوتورسىن اوڭىرە
 ايسىنىڭ يىلىندا

اي مەكتىبىم جانان جان
 سانگا بولان سۆيگىم كان
 سىن مەنلى ايم دىيىپ
 بار سۆزونگ درده درمان
 آيدىم بىردىنگ دىلىمە
 كىتاب بىرىنگ قولوما
 يىنە اۋنگە كىتەكە
 ياغىنى داشىدىر يولونگا

ترانه «مىنىڭ آولاغىم» از ترانه هاىى است كه در ميان كودكان از محبوبيت بيشترى برخوردار است. اين ترانه به صورت سرود همداًمده و چندىن بار از رادىو گرگان نيز پخش شده است:

بىر آقبا آولاغىم بار

قاپ-قارابا گۆزلىرى
 دانگىدان تورلر اوقىيدان
 اويىناپ باقار آولاغىم
 سىغالاپ سىرمەلەسم
 قوڭاغىمدا ياتاتاق
 كۈنئى بىگىندىن بىرسم
 اونگا دىشى اۋتەناق
 جان مىنىڭ آولاغىم
 تاوسار مىنىڭ آولاغىم
 انەسىنى كۆرمەسە
 مائۇر مىنىڭ آولاغىم
 بىر كۈن كىتىدىم دۈزە من
 اوت كىتىدىم ايسلەدى
 دىشلاپ ايسەنىدىن سونگ
 قولاغىندان دىشلەدىم
 ھالى قاچار آولاغىم
 شىندى قاچار آولاغىم
 ايسندى مىنى كۆرمەسە
 مائۇپ قاچار آولاغىم
 جان مىنىڭ آولاغىم
 تاوسار مىنىڭ آولاغىم
 انەسىنى كۆرمەسە

مئلار مینینگ اولاغیم^۱

یکی از ترانه‌های دیگر که در اثر مؤنست حیوانات خوانده می‌شود، ترانه‌ای به نام «پیشیم، پیشیم» است:

پیشیم، پیشیم مالایار
قورباغانی تالایار
کازره سرجه‌بیک توتوب
کازره سیپهان اولایار
منگ آلاچا پیشیکیم
آلا قاپلانگا منگزش
مورتلاری غیر غیرا دنگ
کوزلری کؤکه منگزش
قارری اجه‌مینک پیشیکی سن
دیرکله یئر - دیرمایار
بؤکوب بیک قاولاسام
قاپان دا یئر دیرمایار
من ایزیندان قیغیران
مورتی غیر غیر پیشیم
من سؤیآن میوانلاری
قاچما مندن دؤر پیشیم^۲

در کنار این ترانه‌ها، گاه ترانه‌هایی یافت می‌شود که به خاطر پراکندگی موضوع، تنوع

و کوتاهی آنان پرداخت مستقل بر آن میسر نیست. بنابر این نمونه‌هایی از این گونه ترانه‌ها را یک جا می‌آوریم:

آلاچا-مولاجا توپوم بار
من اوقلایین سیز تاپینگ
قاچایماسین اول کیره
توخیرلانیپ گسیرنده
دوپ دوز یوزی دیر
هر ناهه ییغلاسانگدا
یتدیرمه یئر ایزیندان^۱

آتاتاق-آ، آتاتاق
پهینگ سسی یاتاتاق
آق پامیق آغاراندرا
قاقام اؤیره یاتاتاق^۲

کولاییم-آ، کولاییم
اییم سانگا بولایین
هاغیراسام کلمه سنگ
سانگا اییم بولایین^۳

۱- ملیکه بازیار، قوریلجه، ۱۴ ساله

۲- عابد چپرلی، کوچک خرطوم، ۱۳ ساله.

۳- بنیامین شهینی، قوینلی، ۱۱ ساله.

۱- فراخی، گرگان.

۲- ماسان وجدانی، گنبدکاووس، ۱۴ ساله.

گولدن کونه بۆکۆپ دۆر
سلام برسنگ سولموراپ
آق کبه لک، آق پامیق
گولدرینگلی
دنیا لک اوئلکونه آج^۱

دوغانا آی دوغانا
قارانگلی لیک بیر یامان
بوکیجه بیز اویناچاق
قاراگوردوم، بک یاتان^۲

یکی از مواردی که بسیار ضرورت دارد به آن پرداخته شود شعر کودک و یا ترانه های کودکان پس از انقلاب اسلامی است. در این دوره شاعران خلاق و نوآور و با تجربه ای را شاهد هستیم که تحت تأثیر ارزشها و دستاوردهای انقلاب اسلامی قرار گرفته، و با الهام از فرامین راهگشای امام امت (ره) اشعاری زیبا و دلنشین را آفریدند:

باغلارمیزدا سرهه فیک
هیک-هیکلاشیپ او تیرقا
دییارلر اولار ناهه فیکلر
دییارلر اولسون آمریکا^۳

۱- عبدالله آتابای، گنبدکاووس، ۱۱ ساله.

۲- عبدالقهار صوفی، شاعر معاصر ترکمن.

۳- ابراهیم بدخشان، شاعر معاصر ترکمن.

هیچانهای اوایل انقلاب و یا اشتیاق و شور و شوق رفتن به جبهه و حمایت از دلیر مردان و جنگاوران و دفاع از کیان اسلامی از مایه هایی است که در شعر کودک بعد از انقلاب نیز نفوذ کرده است:

اے - آتاک قوانچی
هاغلار دیر، هاغلار
اهل اسلام دایانچی
هاغلار دیر، هاغلار
هاغلار باغینگ گلی
گلساتینگ بلبلی
الله دیرپ سایرار دلی
هاغلار دیر، هاغلار
بسچلره باش بولباق
ارتش سپاه دوش بولباق
زمت چکیپ غوش بولباق
هاغلار دیر، هاغلار

گذشته از این، شاعران خوش ذوق جوان ما نیز در سرودن اشعار دلنشین کودکان خود را آزموده اند و در این آزمون موفق جلوه کرده اند. بهتر است جهت حفظ آثار آنان کوشش گسترده تری شود، اما در اینجا لازم می دانیم به چند نمونه از اشعاری که می تواند در زبان های کودکان جاری شود اشاره ای بکنیم:

حکیم مختومی:

کپه لک ای کپه لک
آورانجا کپه لک

نقش لېغا قاناتىنگ
 قاناتىنگ مى يا يۈك؟
 قاناتىنگى آڭانگدا
 دغتر يانجاق آپىليا
 ايچى دولى نقاشى
 يىنە سونگدا ياپىليا
 گولدن كوله قونيار سىنگ
 ھەر طرفە اوچىيار سىنگ
 سىنى توتىلق بولامدا
 بىر يول تاپىپ قاچىيار سىنگ

محمود عطاگزلى:

من بىر قىزجاغاز
 ال چاپىپ يۇرتيان
 اوزىن ساھىما
 يالپىلق اۇرتيان
 من بىر قىزجاغاز
 قولاغىمدا عالقما
 انىمە آتنامى
 فدای جان يالقما
 من بىر قىزجاغاز

ايىمىرە قۇرچاق
 بىر اشلار مىنگ
 يانيندا دۇرچاق
 من بىر قىزجاغاز
 يۇرتىن اىمىكلاپ
 اۈگىلار مىنگ
 مۇرماتىن ساقلاپ
 من بىر قىزجاغاز
 نازەمى ساتيان
 آغشام بولاندا
 ايرىدن چىك ياتيان

عبدالرحمن ديه جى:

ھاو ھاو اريان ھاولايان
 كىچە ياتمان ھاولايان
 من كىم دىرىن بىلسەنگىز
 سىزىنگ كۈچۈك دوستونگىز
 اوغرى كۆرسەم قاويارىن
 اوبامىزدان ساويارىن
 آياغىندان توتىارىن
 گىلمىز يالى اديتارىن

ھامو ھامو لايان ھامو لايان

اوغرى كورسم قايلايان...

عبدالقهار صوفى راد:

آي دوغاندا چاغيرياس

آمان، مفر، دوردىنى

بيله اويشوپ اوزناياس

چورروك، قولاق بوردىنى

دوستلام بيلن قاتيشپ

يورتوپ اويناپ يادايان

شى دىيئرين قايدامدا

اؤننن يىريم آل الوان.